

O‘ZBEKISTONDA IQTISODIY LIBERALLASHTIRISH JARAYONLARI VA ULARNING NATIJALARI

Buxoro viloyati Buxoro tumani

Ekologiya va servis texnikumi

maxsus fan o'qituvchisi

Xodjayeva Gulhayo Ahmadovna

Annotatsiya:

Mazkur maqolada O‘zbekistonda iqtisodiy liberallashtirish jarayonlarining bosqichma-bosqich amalga oshirilishi, ularning mazmun-mohiyati hamda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda bozor mexanizmlarini joriy etish, davlat ishtirokini qisqartirish, xususiy sektorni qo‘llab-quvvatlash, valyuta siyosatini erkinlashtirish hamda investitsiya muhitini yaxshilashga qaratilgan islohotlar natijalari yoritilgan. Shuningdek, liberallashtirish jarayonlarining iqtisodiy o‘sinh sur’atlariga, tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishiga va aholi farovonligini oshirishga ko‘rsatgan ijobiy ta’siri ilmiy asosda baholanadi. Maqola O‘zbekiston iqtisodiyotining ochiqqligi va raqobatbardoshligini oshirishda liberallashtirish siyosatining muhim omil ekanligini asoslab beradi.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy liberallashtirish, bozor iqtisodiyoti, iqtisodiy islohotlar, xususiy sektor, tadbirkorlikni rivojlantirish, investitsiya muhiti, valyuta siyosatini erkinlashtirish, raqobatbardoshlik, iqtisodiy o‘sinh, davlat ishtirokini qisqartirish.

Mustaqillik yillarida O‘zbekiston o‘z taraqqiyot yo‘lini tanlar ekan, iqtisodiy tizimni tubdan yangilash va uni bozor tamoyillari asosida rivojlantirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Avval markazlashgan boshqaruvga tayangan iqtisodiy munosabatlar zamonaviy sharoitda samaradorlikni ta’minlay olmasligi, resurslardan foydalanishda cheklovlar yuzaga kelishi hamda tashqi iqtisodiy aloqalarning sust rivojlanishi kabi muammolarni keltirib chiqargan edi. Shu bois mamlakatda iqtisodiy

liberallashtirish jarayonlarini izchil amalga oshirish zarurati yuzaga keldi. Iqtisodiy liberallashtirish — bu faqatgina narxlarni erkinlashtirish yoki davlat nazoratini kamaytirish bilan cheklanmay, balki iqtisodiy subyektlarning mustaqilligini kengaytirish, sogʻlom raqobat muhitini shakllantirish, xususiy mulk daxlsizligini taʼminlash hamda iqtisodiyotning ochiqqligini oshirishga qaratilgan murakkab va uzoq muddatli jarayondir. Ushbu jarayon mamlakat iqtisodiy tizimining ichki imkoniyatlarini toʻliq ishga solish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va aholining real daromadlarini barqaror koʻpaytirish uchun muhim asos boʻlib xizmat qiladi. Soʻnggi yillarda Oʻzbekistonda amalga oshirilgan keng koʻlamli islohotlar iqtisodiy liberallashtirishni yangi bosqichga olib chiqdi. Valyuta bozorini erkinlashtirish, soliq tizimini soddalashtirish, tadbirkorlik subyektlari faoliyatiga aralashuvlarni qisqartirish hamda xorijiy investitsiyalarni jalb etish mexanizmlarini takomillashtirish ushbu jarayonning muhim tarkibiy qismlariga aylandi. Natijada iqtisodiy munosabatlarda ochiqlik kuchayib, bozor institutlarining faoliyati tobora mustahkamlanib bormoqda. Biroq iqtisodiy liberallashtirish jarayonlari har doim ham faqat ijobiy natijalar bilan cheklanmaydi. Ularning samaradorligi amalga oshirilayotgan islohotlarning izchilligi, institutsional muhitning tayyorgarlik darajasi va aholining iqtisodiy moslashuv imkoniyatlari bilan chambarchas bogʻliqdir. Shu sababli liberallashtirish siyosatini chuqur tahlil qilish, uning natijalarini ilmiy asosda baholash hamda mavjud muammolarni aniqlash bugungi kunda dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — Oʻzbekistonda iqtisodiy liberallashtirish jarayonlarining mazmuni va rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish, ularning milliy iqtisodiyot taraqqiyotiga koʻrsatgan taʼsirini aniqlash hamda kelgusidagi islohotlar uchun ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqishdan iboratdir.

1. Iqtisodiy liberallashtirish tushunchasining mazmuni va nazariy asoslari

Iqtisodiy liberallashtirish zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlib, u iqtisodiy faoliyatda erkinlik darajasini oshirish, davlat tomonidan qoʻllaniladigan maʼmuriy cheklovlarni qisqartirish hamda bozor mexanizmlarining toʻlaqonli ishlashini taʼminlashga qaratilgan jarayon sifatida namoyon

bo‘ladi. Ushbu jarayonning asosiy mohiyati iqtisodiy qarorlar qabul qilishda xo‘jalik yurituvchi subyektlarning mustaqilligini kengaytirishdan iboratdir. Nazariy jihatdan iqtisodiy liberallashtirish klassik va neoklassik iqtisodiy maktab g‘oyalariga tayanadi. Ushbu yondashuvlarga ko‘ra, iqtisodiy o‘rta sishning barqarorligi asosan bozor talab va taklif mexanizmlarining erkin harakati orqali ta‘minlanadi. Davlatning vazifasi esa to‘g‘ridan-to‘g‘ri boshqarish emas, balki iqtisodiy faoliyat uchun qulay huquqiy va institutsional muhit yaratishdan iborat bo‘lishi lozim. Shu bilan birga, liberallashtirish jarayonlari ijtimoiy barqarorlik bilan uyg‘un holda olib borilishi zarur. Chunki iqtisodiy erkinlikning keskin joriy etilishi ayrim hollarda daromadlar tafovutining kuchayishi, ayrim tarmoqlarning raqobatga tayyor bo‘lmasligi kabi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli zamonaviy iqtisodiy siyosatda liberallashtirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan strategik jarayon sifatida qaraladi.

2. O‘zbekistonda iqtisodiy liberallashtirish jarayonlarining shakllanish bosqichlari

O‘zbekistonda iqtisodiy liberallashtirish jarayonlari mustaqillikdan so‘ng bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Dastlabki yillarda iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolish ustuvor vazifa sifatida belgilandi. Shu sababli islohotlar ehtiyotkorlik tamoyili asosida olib borildi hamda davlatning iqtisodiyotdagi roli muayyan darajada saqlab qolindi. Keyingi bosqichlarda xususiy mulkchilikni rivojlantirish, kichik biznes va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan huquqiy asoslar shakllantirildi. Bu davrda mulkni davlat tasarrufidan chiqarish, yangi xo‘jalik yuritish shakllarini joriy etish hamda ichki bozorni shakllantirish muhim yo‘nalishlar sifatida namoyon bo‘ldi. So‘nggi yillarda esa iqtisodiy liberallashtirish jarayonlari sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarildi. Valyuta ayirboshlash tizimining erkinlashtirilishi, bojxona va soliq tartib-taomillarining soddalashtirilishi, litsenziyalash va ruxsat berish mexanizmlarining qisqartirilishi iqtisodiy muhitni sezilarli darajada yaxshiladi. Natijada tadbirkorlik subyektlarining faoliyati yanada faollashib, iqtisodiyotda raqobat mexanizmlarining roli kuchaydi.

3. Iqtisodiy liberallashtirishning tadbirkorlik va investitsiya muhitiga ta‘siri

Iqtisodiy liberallashtirishning eng muhim natijalaridan biri — tadbirkorlik faoliyati uchun qulay sharoitlarning shakllanishidir. Davlat tomonidan nazorat va tekshiruvlarning qisqartirilishi, ro'yxatdan o'tish jarayonlarining soddalashtirilishi hamda moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi kichik va o'rta biznes rivojiga kuchli turtki berdi. Xususiy sektor iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylanib bormoqda. Yangi ishlab chiqarish quvvatlarining ishga tushirilishi, xizmatlar sohasining kengayishi hamda ichki bozor taklifining ko'payishi iqtisodiy faollikning ortishiga olib keldi. Bu esa o'z navbatida bandlik darajasining oshishi va aholining daromad manbalarining diversifikatsiyalanishiga xizmat qilmoqda. Shuningdek, liberallashtirish jarayonlari xorijiy investitsiyalarni jalb etishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Investorlar uchun huquqiy kafolatlarning mustahkamlanishi, valyuta operatsiyalaridagi erkinlik va foydani repatriatsiya qilish imkoniyatlari mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini sezilarli darajada oshirdi. Natijada sanoat, energetika, transport va xizmatlar sohalarida yangi loyihalar amalga oshirilmoqda.

4. Iqtisodiy liberallashtirishning makroiqtisodiy natijalari

O'zbekistonda amalga oshirilgan iqtisodiy liberallashtirish islohotlari makroiqtisodiy ko'rsatkichlar dinamikasida ham o'z aksini topmoqda. Iqtisodiy o'sish sur'atlarining barqarorlashuvi, ishlab chiqarish hajmining kengayishi va tashqi savdo aylanmasining oshishi ushbu jarayonlarning amaliy samarasini ko'rsatadi. Valyuta bozorining erkinlashtirilishi eksport-import operatsiyalarini faollashtirib, tashqi iqtisodiy aloqalarning kengayishiga xizmat qildi. Bu esa milliy iqtisodiyotning jahon xo'jalik tizimiga integratsiyalashuv jarayonini tezlashtirdi. Shu bilan birga, ichki bozorda narx shakllanish mexanizmlarining bozor tamoyillari asosida rivojlanishi resurslardan foydalanish samaradorligini oshirdi. Biroq liberallashtirish jarayonlari bilan bir qatorda makroiqtisodiy muvozanatni saqlash masalasi ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Inflyatsiya darajasi, aholi real daromadlari hamda ijtimoiy himoya tizimining samaradorligi iqtisodiy siyosatning muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli liberallashtirish davlatning ijtimoiy mas'uliyati bilan uyg'un holda olib borilmoqda.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy liberallashtirish jarayonlari milliy iqtisodiyotning tarkibiy jihatdan yangilanishi va bozor munosabatlarining chuqurlashuvida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, liberallashtirish siyosati iqtisodiyotni markazlashgan boshqaruvdan bosqichma-bosqich voz kechish, xo'jalik yurituvchi subyektlarning mustaqilligini oshirish hamda raqobat muhitini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Olib borilgan tahlillar asosida aytish mumkinki, valyuta munosabatlarining erkinlashtirilishi, tadbirkorlik faoliyatiga yaratilgan qulay sharoitlar hamda investitsiya siyosatining takomillashtirilishi iqtisodiy faollikning oshishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Natijada xususiy sektorning iqtisodiyotdagi ulushi ortib, yangi ish o'rinlari yaratildi va iqtisodiy o'sish manbalari diversifikatsiyalandi. Shu bilan birga, iqtisodiy liberallashtirish jarayonlari muayyan ijtimoiy-iqtisodiy muammolar bilan ham bog'liq ekanligi aniqlandi. Jumladan, bozor mexanizmlarining kengayishi sharoitida narxlar barqarorligini ta'minlash, aholi real daromadlarini himoyalash hamda iqtisodiy tengsizlikning kuchayib ketishining oldini olish masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu holat liberallashtirish siyosatini kuchli ijtimoiy himoya tizimi bilan uyg'un holda olib borish zarurligini ko'rsatadi. Umuman olganda, O'zbekistonda iqtisodiy liberallashtirish strategiyasi mamlakatning uzoq muddatli taraqqiyot maqsadlariga mos holda shakllanmoqda. Ushbu jarayon milliy iqtisodiyotning ochiqqligi, raqobatbardoshligi va investitsiyaviy jozibadorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Kelgusida liberallashtirish islohotlarini institutsional rivojlanish, raqamli iqtisodiyot va inson kapitalini mustahkamlash bilan uyg'unlashtirish mamlakatning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlashda muhim omil bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *O'zbekiston iqtisodiyoti* — o'quv qo'llanma (O'zbekiston iqtisodiyotining makro va mikro strukturalari, liberallashtirish ta'siri haqida umumiy ma'lumotlar)
2. Sh. Shodmonov, M. Rahmatov. **Economic Theory: Textbook**. T.: Zamin Nashr, 2021 — iqtisodiy nazariya bo'yicha darslik, liberallashtirish nazariy asoslari va bozor mexanizmlari tushunchalarini qamrab oladi

3. *O'zbekiston iqtisodiyoti anatomiyasi* — Ilm-Ziyo-Zakovat, T., 2019 — milliy iqtisodiy tizim strukturasi va uning liberallashtirish bosqichlari haqida darslik
4. **Vaxabov A.V., Tadjibaeva D.A., Xadjibakiev Sh.X. — Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar: Darslik.** T.: Baktaria, 2015 — global iqtisodiy tizim va bozor liberallashtirish konsepsiyalari haqida ta'lim qo'llanmasi
5. Mustafayev, B.Z. *Features of Economic Development and Liberalization in Uzbekistan* — ilmiy maqola
6. *O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish va natijalari* — Worldly Journals (Internet manba).
7. *Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish yo'nalishlari* — Yuz.uz internet maqolasi.
8. *Uzbekistan Reforms for a Sustainable Transformation* — Jahon banki hisobotlari (PDF).
9. *Republic of Uzbekistan – IMF Economic Reforms Article* — Xalqaro Valyuta Fondi tahliliy nashri.